

DĚTI SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

Motto: *Slepota odděluje člověka od věcí, hluchota od lidí.* Helena Kellerová

Toto motto velmi přesně vystihuje největší problém lidí se sluchovým postižením v majoritní společnosti – a totiž, že jim málokdo rozumí (jejich komunikaci), oni obtížně rozumí svému okolí a tím se dostávají do velké sociální izolace.

Lidi se sluchovým postižením (SP) ve společnosti většinou poznáme podle rychlých pohybů rukou před obličejem. Sluchové postižení se totiž vyznačuje omezením nebo úplným chyběním zvukových podnětů, proto jsou tito lidé většinou odkázáni na komunikaci pomocí znakového jazyka. Lidi se SP jsou velmi heterogenní skupinou, která se liší zejména z hlediska stupně a etiologie svého postižení.

Z hlediska fyziologického se vady sluchu dělí podle místa vzniku na dvě základní skupiny. Pokud dojde k nějaké poruše v mechanické části sluchové dráhy, je narušen převod zvukových vibrací do hlemýždě (vnitřní části ucha). Proto se takové vady nazývají **vady převodní**. Jsou poměrně časté, ale naštěstí nikdy nevedou k úplné hluchotě, důsledkem této vady je tedy vždy jenom nedoslýchavost. Převodní vady lze velice dobře kompenzovat moderními elektronickými sluchadly. Je možné je odstranit také operativně. Jestliže je nějaké postižení ve vnitřním uchu nebo v centrálním nervovém ústrojí sluchového analyzátoru, je narušeno vnímání (percepce) zvuku. Takovým vadám se říká **vady percepční**. Bývají mnohem závažnější než vady převodní, v nejhroších případech vedou i k úplné hluchotě.

Z hlediska doby vzniku se vady sluchu dělí na **vrozené** a **získané**. K vrozeným dochází v důsledku dědičnosti nebo v době zrání plodu a dítě se s takovou vadou narodí. K získaným dochází až po narození a i zde je z hlediska možností rozvoje mluvené řeči kritická doba vzniku, která rozhoduje o tom, zda je získaná vada prelingvální (před rozvinutím řeči) nebo postlingvální (po rozvinutí řeči).

OSOBY SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

Nedoslýchaví

Nedoslýchavost znamená každé zhoršení sluchu oproti běžné populaci. Nedoslýchavost může být různého stupně – od lehké nedoslýchavosti až po velmi závažné poškození sluchu. Podstatné však je, že nedoslýchavost lze kompenzovat elektronickými sluchadly. Jsou – li *nedoslýchavé děti* vybaveny sluchadly co nejdříve, mohou při okamžitém zahájení speciálně pedagogické péče rozvinout docela dobře mluvenou řeč a navštěvovat bez větších problémů školy pro slyšící.

Nedoslýchavý člověk bude při komunikaci s vámi „nastavovat“ uši, aby vše slyšel. Pomocí sluchadel a vaší pomoci se mu to podaří. Je nutné, abyste s takovým člověkem mluvili pomaleji a dostatečně hlasitě (ne však křičeli, zesilovač sluchadla je poměrně výkonný).

Osoby s prelingvální hluchotou (neslyšící)

Neslyšící, tj. prelingválně hluché, jsou děti, které se hluché narodily nebo ohluchly ještě předtím, než u nich došlo k rozvoji řeči a velikost a charakter jejich vady sluchu neumožňuje plnohodnotný rozvoj mluvené řeči. Lidé s prelingvální hluchotou neslyší ani s nejsilnějším sluchadlem žádný zvuk, který by se dal použít při nápravě řeči a potažmo při jejich vzdělávání. Tyto děti dříve musely, pokud chtěly rozumět řeči, spoléhat hlavně na odezírání. Samotná řeč má u neslyšících zvláštní charakteristický zvuk. Je silně zkreslena hlavně kvůli chybějící akustické kontrole, a to ve svém celkovém zvukovém obrazu – má velice pomalé tempo, nepřirozenou melodii, přízvuk a rytmus, tvrdou, přehnanou výslovnost. Jejich uměle vytvořená mluva zní nepřirozeně a laická veřejnost je podle ní považuje často za mentálně postižené.

Při komunikaci s neslyšícím člověkem nepomáhá mluvit nahlas, protože nelze využít ani zbytky sluchu. Neslyšící ocení, když budete mluvit pomalu, dobře artikulovat (přirozeně, ne přehnaně!), když se vyvarujete příliš odborných či cizích výrazů.

V současné době již většina dětí, které vůbec neslyší, dostává v raném věku kochleární implantát. Kochleární implantát umožňuje slyšet i lidem s percepční vadou sluchu, nicméně má přesto určitá omezení. Není možné ho používat ve vodě (bazén, sprcha), může se v něm stejně jako ve sluchadlu vybit baterie. Zvukový vjem přenášený kochleárním implantátem je náročnější na zpracování než běžně slyšený zvuk, proto jsou děti unavenější a někdy jej samy „vypínají“. Pro dobré využívání kochleárního implantátu je nezbytná dlouhodobá a intenzivní spolupráce s odborníky, děti, kterým je implantován se potřebují „naučit slyšet“. Kochleární implantát může být pouze na jednom uchu (potom děti těžko zjišťují, odkud zvuk přichází), nebo na obou uších.

Osoby s vadou sluchu získanou až po rozvoji mluvené řeči (ohluchlí)

Dojde – li k ohluchnutí až po alespoň částečném rozvoji mluvené řeči (již mezi 1. a 4. rokem života), má většinou tento člověk menší problémy při komunikaci se slyšícími než ten, kdo ztratí sluch ještě před začátkem jejího vývoje. Dokonce ani děti ohluchlé ve velice raném věku nemají obvykle problémy se čtením, které jsou naopak u prelingválně neslyšících obrovské. Jejich mluva většinou zůstává pro slyšící dobře srozumitelná. Při dorozumívání se orientují pomocí odezírání. V současné době lze také u těchto dětí s velkými úspěchy použít kochleární implantát, čímž se jim otvírá cesta ke vzdělávací cestě jako u dětí nedoslýchavých, tzn. integrace. Kochleární implantáty se však s úspěchem využívají i při práci s dětmi neslyšícími, prelingválně hluchými.

Lidé, kteří ohluchli, na první pohled komunikují podobně jako nedoslýchaví, ale pouze v aktivní složce řeči. Porozumění je ale většinou výrazně komplikované a bývá na podobné úrovni jako u prelingválně neslyšících. Vzhledem k nutnosti odezírání je opět vhodné mluvit pomaleji a dobře artikulovat.

DŮSLEDKY SLUCHOVÝCH VAD

Sluchové postižení představuje nejtěžší bariéru v komunikaci a následně v sociálním kontaktu. To se odráží do celého vývoje osobnosti. Samozřejmě nejzávažnější jsou pro člověka důsledky těžkých sluchových vad, především prelingvální hluchoty.

Lidé se sluchovým postižením většinou obtížněji navazují a udržují mezilidské vztahy. Proto častěji trpí společenskou izolací a trpí především po duševní stránce. Pro narušení vnímání řeči je vývoj řeči omezen a především se nevyvíjí řeč vnitřní, nezbytná pro myšlení, přemýšlení. V případě těžší sluchové vady je omezena orientace v prostoru, někdy zcela znemožněna. Bylo prokázáno, že ztráta zvukového pozadí způsobuje narušení pocitu sebejistoty a pocitu vlastního já. Je také snížen pocit osobní bezpečnosti a zvyšuje se velmi nepříjemný pocit úzkosti. Nejzávažněji je tento pocit vnímán u ohluchlých, tedy osob, které poznaly, co to je slyšet. Největší změny, které s sebou přináší porucha sluchu, se proto týkají **struktury osobnosti**. (Pipeková a kol., 1998)

Komunikace a mluva sluchově postižených

Lidi s těžkým sluchovým handicapem, zejména lidi neslyšící lze chápat jako minoritu, která užívá naprosto odlišný komunikační systém, a proto je její dorozumívání s majoritou tak obtížné. Těžce sluchově postižení používají dva druhy komunikace:

1. Znakový jazyk využívá především schopnosti zrakového vnímání a motorické aktivity. Spontánně začínají používat posunků k dorozumívání již velmi malé sluchově postižené děti. Znaková řeč je pro těžce sluchově postižené výhodným komunikačním prostředkem, protože ji mohou bez větší námahy vnímat. Činí z nich však specifickou minoritní skupinu, protože slyšící populace znakové řeči nerozumí. Tím se také prohlubuje sociální izolace těchto lidí.

Představte si, že se do sousedství nastěhovala neslyšící rodina, mají neslyšící dítě ve věku toho vašeho. Vaše dítě si s ním chce hrát. Jak mu vysvětlíte, jaký problém jeho kamarád má? Oslovíte rodinu? Jak to uděláte?

2. Artikulovaná řeč využívá zbytky sluchu a odezírání. Tento způsob komunikace je pro těžce sluchově postižené velmi obtížný. Výuka a rozvoj mluvené řeči jsou u těžce sluchově postižených velmi obtížné. Pro neslyšící je orální řeč zcela nevyhovujícím komunikačním prostředkem a učí se jej jenom proto, aby nebyli v majoritní společnosti tak izolováni. Artikulovanou řeč totiž využívají pouze při komunikaci s majoritou.

Lidé s těžkým sluchovým postižením často přesně nechápu význam slov a navzájem je zaměňují. Mají omezenou slovní zásobu a největší problém jim činí pochopení slov v kontextu. Postižena je i oblast gramatiky. Tito lidé často nepoužívají správné gramatické tvary a problémy jim činí i slovosled. Proto je jejich řečový projev velmi zjednodušený.

Sdělení 25-ti letého neslyšícího muže o tom, jestli nakupuje parfémy v Americe: „Nikdy sem nekoupí v Americe parfémy, jenom oblečení či boty. Parfémy stejně cena u nás. Naši kolegy její manželka prodává levné parfémy.“

Aby mohli mluvený projev vůbec vnímat, vynaloží zvýšenou koncentraci pozornosti, která je pro ně značnou zátěží. Zrakem při odezírání není možné určit přesně všechny hlásky, a proto dochází k mnoha omylům. Verbální komunikace jim mnohdy přináší spíše nepříjemné pocity, vyvolává napětí a nejistotu, zda všechno dobře „slyšeli“. Sluchově postižení reagují na potíže v porozumění i na celou komunikační situaci napětím, což potom zvyšuje jejich úzkost a sklon k afektivním výbuchům. Pro sluchově postižené lidi je i běžná komunikace se slyšícími stresem.

Zkuste si zapnout zprávy v TV bez zvuku. I přesto, že jsou doplněny obrázky, je těžké plně pochopit, o čem se tam mluví. Co to ve vás vyvolává?

Hlas a řečový projev sluchově postiženého

Typ a stupeň sluchové vady se odráží na hlasu sluchově postižených, který je specificky zabarven. Čím menší jsou zbytky sluchu, čím je postižení hlubší, tím více hlas postiženého dítěte kolísá. Nepřirozený hlas zní okolí nápadně, může být nepříjemný zvláště svým specifickým zabarvením. Je drsný, hluboký, jindy zase ve fistuli, chraptivý nebo nazální (nosový). **Mluva** je především díky nedostatečné či úplně chybějící sluchové kontrole značně deformována.

Myšlení sluchově postižených

Vývoj myšlení je u člověka úzce svázán s rozvojem jeho řeči a jazyka. Slova, obrazy nebo znaky jsou stavebními kameny myšlení. U neslyšících je proto nutné, aby se s nimi jejich okolí již odmala dorozumívalo znakovým jazykem, který jsou schopny vnímat již ve velmi útlém věku. Jejich myšlení se pak rozvíjí rychleji a lépe než u neslyšících, kteří jsou odkázáni jen na odezírání.

Také u zdravých kojenců a batolat se doporučuje používat znakovou řeč pro podporu a rozvoj jejich dorozumívacích schopností v době, kdy ještě nejsou schopni využívat aktivní verbální řeč. Tomuto systému se říká „baby signs“ a byl k nám přivezen z Ameriky.

U nedoslýchavých lidí vývoj myšlení probíhá v podstatě podobně, jako je tomu u slyšících. Základem jejich myšlení je mluvené slovo, protože rozumějí mluvené řeči i bez odezírání. **Ohluchlí** lidé ztratili sluch až po nabytí mluvené řeči. Psychický vývoj těchto lidí proto probíhá obdobně jako je tomu u nedoslýchavých a slyšících jedinců. Duševní vývoj **prelingválně neslyšících** prochází nejsložitější cestou. U těch, kteří jsou vzděláváni současně pomocí mluvené řeči i znakového jazyka, se rozvíjejí lépe a rychleji a dosahují lepších výsledků v kognitivním i emocionálním vývoji.

Pokud dítě včas dostane kochleární implantát a naučí se jej dobře používat, jeho vývoj je pak velmi blízký běžnému dětskému vývoji, výše uvedené překážky a omezení se jej nemusí týkat.

V důsledku sluchového postižení resp. opožděného nebo nedostatečného rozvoje řeči a verbálních schopností vůbec je narušeno i abstraktní myšlení dítěte. To je potom vázáno více na konkrétní realitu. Lidé se sluchovým postižením projevují větší vázanost na skutečný svět, obtížněji abstrahují a nevidí obecnější souvislosti a vztahy. Hůře se jim daří uvažovat hypoteticky, tj. na úrovni pouhé možnosti.

Mohlo by se zdát, že myšlení lidí se SP lze rozvíjet prostřednictvím **čtení**. I když většina těchto lidí dobře ovládá techniku čtení, mnozí z nich nerozumějí smyslu přečteného. Podle výzkumů R. Conrada děti se sluchovým postižením nečtou, protože zcela selhávají v syntaxi. (Conrad, British Journal of Education Psychology, 47/77)

Neslyšící mladík uvádí, jakou cestou prošel, než se dostal ke vzdělávací cestě, která je mu nejbližší. Vzhledem ke svým nadprůměrným intelektovým schopnostem začal studovat běžné gymnázium, kde byl vzděláván ve speciální třídě s ostatními dětmi se sluchovým postižením. Pedagogové bohužel nebyli vzděláni ve speciální pedagogice, neuměli znakovat, odezírání bylo komplikované, učivo bylo pro tohoto chlapce značně nepochopitelné. Proto přestoupil na střední pedagogickou školu pro studenty se sluchovým postižením. Ve třídě byl ale bohužel jediný neslyšící mezi nedoslýchavými a tempo výuky mu začalo brzy značně unikat, obtížně chápal abstraktní výrazy z pedagogiky a psychologie... Proto se nakonec učí truhlářem a má pocit, že konečně rozumí tomu, co se má naučit. „Neučím se nazpaměť jak papoušek“.

Socializace sluchově postižených

Těžká sluchová porucha má samozřejmě vliv i na průběh socializace lidí se sluchovým postižením. Ti obtížněji chápou, jaké chování je v dané situaci žádoucí, co je dovoleno a co zakázáno. Mohou se sice učit nápodobou chování jiných lidí, u takového projevu ale chybí porozumění jeho podstaty. Hůře se sociálně orientují, těžko chápou význam různých situací, nerozumí kontinuitě určitého dění. Často ani přesně nechápou, co po nich druzí chtějí. Mnohdy nevědí, co si o jejich chování ostatní lidé myslí, a často je to ani nezajímá. Stejně tak mají lidé se sluchovým postižením problémy s pochopením pocitů, názorů a postojů jiných lidí. Také orientace v mezilidských vztazích je pro ně obtížnější. S postupem času se u nich proto může rozvinout negativistický a podezíravý postoj. Je pro ně snadnější se od slyšících lidí izolovat, protože jim nerozumí a tím pádem také nevěří. Lidé se sluchovým postižením potom zůstávají kvůli nedostatkům standardních komunikačních dovedností ve větší míře sociálně izolováni nebo odkázáni na společnost stejně postižených.

INTEGRACE DĚTÍ SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM V RÁMCI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Začlenění sluchově postižených dětí do běžné mateřské a základní školy v místě bydliště je přáním mnoha rodičů a počet dětí vzdělávaných touto formou se zvyšuje. Pro rodiče může být docházka dítěte do běžné školy potvrzením jeho kompetencí, speciální školu lze chápat jako určitým způsobem stigmatizující instituci. Zařazení do speciálního zařízení je často spojeno také s pobytem na internátě (speciálních škol pro děti se sluchovým postižením je v ČR pouze několik). Integrované dítě však zůstává při docházce do školy běžného typu doma, kde má své citové zázemí a kamarády, kteří mu dávají dostatek mluvních vzorů k napodobování, stejně tak získává řadu sociálních zkušeností z každodenního života v rodině. Naučí se také překonávat drobné i větší potíže, které má při styku se slyšícími spolužáky a má tak lepší předpoklady pro pozdější začlenění do světa slyšících. Pokud je mu umožněno i zařazení do mimoškolních aktivit, může být rozvoj jeho osobnostních vlastností a schopností ještě výraznější.

Strategie využitelné při práci s dítětem se SP

- Posad'te dítě blízko (do přední lavice), aby dobře vidělo na vaše ústa a mohlo odezírát
- Mluvte pomaleji, zejména když je něco důležité
- Používejte co nejvíce přirozená gesta, která zvýrazní vaše sdělení
- Pracujte s vlastní mimikou a výrazem obličeje
- Respektujte zvýšenou unavitelnost při nutnosti dlouhodobého odezírání
- Průběžně kontrolujte pochopení úkolu
- Zapojte do komunikace s dítětem se SP celou skupinu, např. učte se od něj společně důležité znaky pro společnou komunikaci

PŘEDSUDDKY

- *Vydávají podivné zvuky, asi jsou mentálně postižení*
- *Musím křičet, aby mně rozuměli*
- *Když neslyší a ani nemluví, určitě musí rozumět čtenému*
- *Znakový jazyk je mezinárodní, domluví se s ním všude*

Představte si, že se vám do kroužku přihlásilo dítě s těžkou sluchovou vadou, prelingválně neslyšící. Co uděláte proto, abyste mu rozuměl/a? Navštívíte např. lektora znakové řeči? Využijete zpočátku raději služeb asistenta – tlumočnicka? Nebo se pokusíte s ním komunikovat pomocí znaků, které si osvojíte v průběhu spolupráce? Jaké znaky vás budou zajímat nejdříve a které se naučíte pro počáteční komunikaci s dítětem?

SLOVNÍK ODBORNÝCH VÝRAZŮ

Sluchadla – kompenzační pomůcka, která je určena především pro ty, kdo mají ještě nějaké využitelné zbytky sluchu. Zesilují zvuk a tím umožňují zejména nedoslýchavým lépe slyšet a rozumět. Sluchadlo tedy vždy využívá zbytky funkce sluchového orgánu.

Kochleární implantát - elektronické zařízení, které transformuje zvuk na elektrický signál, kterým jsou přímo stimulována zachovalá jádra sluchového nervu. Vnitřní část je implantována do spánkové kosti a elektrody jsou zavedeny přímo do hlemýždě. Vnější část je nošena viditelně. Užitím kochleárního implantátu nejde o obnovu slyšení, ale přístroj umožňuje vnímat zvuky prostředí a naučit se je rozlišovat.

Znakový jazyk - přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Znakový jazyk má jiný slovosled (znakosled) i gramatiku než čeština

Neslyšící v. Neslyšící – ve společnosti lidí se sluchovým postižením se o neslyšících hovoří jako o národnostní skupině, proto Neslyšící

Bilingvální komunikace – komunikace ve dvou jazykových kódech (znakový jazyk neslyšících a současně mluvený jazyk majority), které se uplatňují nezávisle na sobě. Např. při bilingválním vyučování slyšící pedagog podává výklad orální řečí, neslyšící asistent jej doplňuje znakovým jazykem.

DOPORUČENÁ LITERATURA

Chvátalová, H.: Jak se žije dětem s postižením. Portál, Praha, 2012. (rozhovory s rodiči dětí se sluchovým postižením i dětmi samotnými)

Chvátalová, H.: Jak se žije dětem s postižením po deseti letech. Portál, Praha, 2012. (rozhovory s rodiči dětí se sluchovým postižením i dětmi samotnými)

Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 1999

Krahulcová – Žatková, B.: Komplexní komunikační systémy těžce sluchově postižených, Karolinum, Praha 1996

Pulda, M.: Integrovaný žák se sluchovým postižením v základní škole, Masarykova Univerzita, Brno 1996

Kyle, J.: Společenství neslyšících: kultura, zvyky a tradice. In Homoláč, J.: Komunikace Neslyšících. FF UK, Praha 1998.

Šedivá, Z.: Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených, Septima, Praha 1997

www.helpnet.cz/sluchove-postizeni

www.deaf.cz

www.ticho.cz

www.spreadthesign.org (interaktivní slovník znakového jazyka)

INSTITUCE, kde nám mohou pomoci:

Centrum pro dětský sluch Tamtam, o. p. s. <http://www.detskysluch.cz/>

Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel www.asnep.cz

Speciálně pedagogické centrum pro sluchové postižení